

*Гульжигитов Ж.М.*

**КЫРГЫЗСТАН МЕНЕН ТАЖИКСТАНДЫН ОРТОСУНДАГЫ ЧЕКАРАГА  
БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕР**

*Гульжигитов Ж.М.*

**ВОПРОСЫ СВЯЗАННЫЕ С ГРАНИЦАМИ МЕЖДУ КЫРГЫЗСТАНОМ И  
ТАДЖИКИСТАНОМ**

*J.M. Guljigitov*

**ISSUES RELATED TO THE BORDER BETWEEN  
KYRGYZSTAN AND TAJIKISTAN**

УДК: 947.1/9

*Макалада мамлекеттик чек араны кошуна мамлекеттер менен болгон маселелерди чечүү зарылчылыгына каралат.*

**Негизги сөздөр:** чек аралык коопсуздук, укуктук саясат, улуттук чек ара, эл аралык мейкиндик.

*В статье рассматривается необходимость решения вопросов границ между соседними странами.*

**Ключевые слова:** приграничная безопасность, правовая политика, национальные границы, международные связи.

*The article discusses the need to address the issues of borders between neighbouring countries.*

**Key words:** border security, legal policy, national borders and international communication.

Дүйнөлүк коомчулук, аймака карата мамлекеттин эгемен укугун таанышы үчүн эң негизги талап кылынган шарт – ошол мамлекет өз чекараларын коңшу өлкөлөр менен макулдашуунун негизинде аныкташы зарыл экендиги. Эл аралык – укуктун ушул талабына ылайык, Кыргызстан коңшу мамлекеттер эл аралык – укуктук эрежелердин нугунда тариздей элекек чегараларын келишимдик негизде бекитүүгө тийиш. Бүгүнкү дүйнө түзүлүшүндө мамлекеттик чекараларды эл аралык укуктук негизде аныктоо делимитациялоо жана демаркациялоо иштерин камтыган эки баскыч аркылуу өтөт.

Коңшу эки мамлекеттин макулдашуусу менен чегаранын ордун жана жүрүш багыттарын аныктап, аларды делимитация боюнча келишимге тиркелүүчү географиялык карталарга түшүрүү делимитация деп аталат. Делимитация чекара сызыгынын ордун тапкан макулдашууну гана эмес, негизинен эки тараптын ортосундагы талаш жерлердин тагдырын чечүүнү да талап кылат. Бардык тарабынан делимитацияланган мамлекеттик чекара ошол мамлекеттин эгемендүүлүгүн тааныткан фундаменталдык көрсөткүч болуп эсептелет. Эки тараптан корголгон чекара өлкөнүн коопсуздугуна ишеничтүү кепил боло алат.

Баткен районунун “Кык” коктусунун батыш жагынан 200 гектар жер Варух айылдык кеңешинин колхозчуларына 1939-жыл үчүн пайдаланып туруу үчүн берилсин;

Тажик ССРи – менен Кыргыз АССРинин жетекчилеринен Исфара жана Баткен райондорунун чек араларын 1936-жылдын жай айларынан кечиктир-

бестен биротоло, тактоо боюнча калыстык комиссия түзүү суралсын;

– “Кык” коктусунан 200 гектар жерди Варух айылдык кеңешине бөлүп берүү боюнча комиссия түзүлсүн;

– комиссия 23-марттан кечиктирбестен жерди бөлүп берүүнү ишке ашырсун;

– бул чечим Исфара жана Баткен райондорунун президиумдары тарабынан бекитилсин, – деп чечим кабыл алышып, ага комиссия мүчөлөрү Исфара районунан Еряшев, Адилов, Аминов, Баткен районунан: Колумбаев, Чаргинов кол коюшкан, бул келишимди райондук аткаруу комитетинин иш башкармалыгы туура деп, кол коюп, мөөр басып бекиткен.

Бул чечимдин юридикалык жактан канчалык денгээлде туура экендиги жөнүндө биз так аныктама бере албайбыз. Бизди тынчсыздандырган маселе башка, 200 га жердин картасы кайда, бир жылдан кийин эки өлкөнүн ортосунда калыстык комиссия түзүлүп, эки райондун ортосундагы чек аралары тактабаса, андай такталбаган жерлерди тактоо боюнча жердин райондун, айылдык кеңештердин жетекчилери эмне үчүн доомат коюшкан жок, кийинки жылы, же андан бери жарым кылымдан ашык убакыт өтсө да ал жерди кайтарып алуу жөнүндө эмне үчүн маселе, козголгон жок, - деген суроолор бизди тынчсыздандырды. Кык жайлоосуна жакын жашаган жергиликтүү тургундардын айтымында, ал жерден кошуналар 200 эмес дагы кошумча жүздөгөн гектар жерлерди биротоло өздөштүрүп, биротоло ээлик кылып алышкан. Мисалы: 1936-жылдын 18-мартында Баткен району менен Тажик ССРинин Исфара районунун өкүлдөрүнүн кеңешмеси болуп, ага райондордун өкүлдөрү, айылдык кеңештердин, колхоз башкармаларынын төрагалары катышкан. Алар Исфара районунун айылдык кеңештери менен Баткен районунун Баткен, Кара-Булак, Суу-Башы, Орто-Боз айылдык кеңештеринин ортосундагы талаш жерлер жөнүндөгү маселени карашып, анда: Исфара району менен Баткен районунун ортосунда улуттук жиктештирүү боюнча, материалдар жок экендигине байланыштуу чечим кабыл алышкан.

Жерге болгон мындай мамиле Тажикстандын Исфара районунун Чарку айылдык кеңеши тарабынан да орун алган. 1940-жылы Орто-Боз айылдык кеңешинин Калинин атындагы колхозунун Мачайи

участкасынан Баткен райондук аткаруу комитетинин чечиминин негизинде райондук жер комиссиясы 20 кожолукка тамарка катары жер бөлүп берген. Ушул эле жерди экинчи ирет Чарку айылдык кеңешинин жер комиссиясы Тажик ССРинин Исфара районунун “Октябрь” колхозуна өткөрүп берген. Анын натыйжасында 20 кыргыз жараны өздөрүнө берилген тамаркадан кур калган, негизгиси ар бир тамарка ал кездеги эсеп боюнча 0,20 гектардан болгон жалпы 4 гектар жерден Кыргызстан биротоло кол үзгөн.

Мына ушундай аракеттердин натыйжасында бүгүнкү күнгө чейин Ак-Татыр айыл аймагынын Мачайи, Үч-Дөбө, Орто-Боз, Ак-Сай айыл аймагынын Көк-Таш кыштактарына жакын бир топ суулуу, түшүмдүү жерлер кошуналар тарабынан өздөштүрүлүп, алар ал жерлерди биротоло ээлеп алышкан. Анын натыйжасында мындагы Мачаии, Таш-Тумшук, Мазайиттин жери, Көк-Терек айылдары анклав болуп, тажиктердин курчоосунда калган.

Мындай талаш-тартыштардан жадаган же аны чечүүгө алы жетпеген райондук жетекчилик 1939-жылы Кыргыз ССР Эл Комиссарлар Советине Кыргыз ССРинин Баткен району менен Өзбек ССРинин Куйбышев районунун жана Тажик ССРинин Исфара районунун аралыгындагы чек араларды тактоо боюнча билдирүү менен кайрылышкан. Анда: жогоруда аталган үч республиканын үч районунун ортосундагы улуттук жиктештирүүдө тактык болбой калган. Исфара жана Сох дарыяларынын жээктериндеги көпчүлүк кыштактар административдик башкаруу боюнча ары эки республикага таандык, бирок такталбаган чек аралардын жоктугунан мындагы жашаган калктар өз улуттары боюнча өз республикаларына гана баш ийишет. Мындайлардын катарына Чоң-Гара, Сегентме, Тул, Сай, Мачаи, Кара-Бак, Самаркандек, Раут-Каут кыштактары кирет.

Сох дарыясынын бойлоп жайгашкан Өзбекстандын, Исфара дарыясынын жээгиндеги Тажикстандын колхоздорунун жерлери кууш болуп туурасы 1-3 км, узуну 50 км ге чейин созулуп, Баткен районунун аймагынан орун алган. Варух айылы жана айрым колхоздордун жерлери биздин аймактын ортосуна жайгашкан. Мындай жайгашуу жыл сайын жерлерди айдап себүүдө, оруп, жыйноодо, суугарууда талаш-тартыштар, анын кесепетинен эгинди себүүнүн жана оруп-жыйноодо мөөнөтү кеч калат, ал жерлер аралаш жайгашкандыктан, техника жеткирүүдө бир топ аралыктарды бош басып өтүүгө туура келген бул болсо бир топ материалды чыгымдарды жаратып, көп убакыт кетирген. Сох жана Исфара дарыяларындагы көпүрөлөр белгилүү гана жерлерде болгон жана анын баарынан эле техникалар өтө турган абалда да болгон эмес.

Өнүккөн социализм доорунда “бирдиктүү үй-бүлөнүн курамында жыргап жашаганбыз”, бирок ал учурда жер маселеси боюнча көйгөйлөр ачыккан

эмес. Бирок ал мезгилде да жашоону мамлекеттин негизги өзөгүн түзгөн мамлекеттик жер фонду улам ачыла берген. Мисалы: 1975-жылдын январында «Киргизгипрозем» «Таджикгипрозем» долбоор институттарынын топография картасынын негизинде Баткен районунун Лениндин 100 жылдыгы совхозунун Ак-Сай участкасынын арасынан 1000 га жер (анын ичинен 208 га сулуу, 231га сугатка даярдалган, 36 га көп жылдык бак, 5 жайыт, 22 га башка жерлер) бир топ жылдарга чейин узак мөөнөттү пайдалануу үчүн Тажик ССРинин Исфара районунун «Правда» колхозу тарабынан өздөштүрүлөндүгү аныкталган. Мындан тышкары аталган чарба Ак-сай участкасынан келишимден тышкары 31 га жерди көп өздөштүргөн.

Кыргыз ССРинин Ош областынын Баткен районунун Ак-Сай участкасындагы жерди бөлүү боюнча Кыргыз ССРи жана Тажик ССРи республикалар аралык жумушчу миссиясынын отуруму 1975-жыл 27-январында Баткен районунун Самаркандек кыштагында болгон, ага комиссия мүчөлөрү— Кыргыз ССРинен: айыл, чарба министринин орун басары, Ош областтык аткаруу комитетинин төрагасы, райондук аткаруу комитетинин төрагасы, суу адистери, Тажикстан тарапта ушундай эле курамдагы мүчөлөрү катышышкан. Жумушчу комиссиянын отурумунун жыйынтыгы менен 1031 га жердин 402 гектарын Исфара районунун «Правда» колхозуна тарттырышып, 316 гектарын Баткен районунун «Лениндин 100 жылдык совхозуна кайра кайтарып берүүнү, калган жерлерди лоток каналдарды куруу, сугат иштерин жандандыруу үчүн калтырышкан. Бул чечим боюнча Кыргызстан өз жеринин 32,6%на араң ээ болуп, калган 71 га жерден кур калган. Натыйжада Баткен районунун Ак-Сай аймагында Тажикстандын жаңы кыштактары пайда болгон. Ак-Сай, Самарканд аймактарында жер маселеси боюнча мындай көйгөйлөр ондоп саналат.

Ошентип, эгемендүүлүктүн жыйырма жылы өтсө дагы ошол түшүнүктүн көрсөткүчтөрүнүн бири болгон мамлекеттик аймак жана мамлекеттик чекарабыздын аягына чейин чечилбей келиши мамлекетибиздин өнүгүүсүнө, бейпилдигине көптөгөн кооптонууларды жаратып келет.

#### Адабияттар:

1. Адилбаев Ж.А. Вестник КНУ им. Жусупа Баласагына. Б. - 2013. -203 с.
2. Аламанов С.К. Краткая история и опыт решения пограничных проблем Кыргызстана. – Б., 2005. – 91 с.
3. Юсуп Абдрахманов. Избранные труды / Сост. Дж. Джунушалиев и др., НАН КР, Ин-т Истории, Обществ. Фонд «Иссык-Куль». – Б.: 2001. 300 с.
4. Кыргызстан и Казакстан: граница дружбы и добрососедства. –Б. 2004 – 170 с.
5. Кыргыз-Кытай мамлекеттик чекарасы жөнүндө. Материалдар жана документтер. - Б., 2003. - 248 б.

Рецензент: д.филос.н., профессор Орозалиев Э.О.